

УДК 37.014:37.018.32(091)

© Лупаренко С.Є., 2014 р.

<http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

С. Є. Лупаренко

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ШКОЛИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СРСР (1920–1930 РР.)

У статті розкриваються передумови виникнення сільськогосподарських шкіл: наявність великої кількості безпритульних дітей; упровадження системи соціального виховання; складні соціально-економічні умови розвитку держави й існування дитячих закладів. Охарактеризовано діяльність сільськогосподарської школи при Охтирському дитячому містечку, Богодухівської та Вовчанської сільськогосподарських шкіл: їхню мету (виховання корисного, здорового, працездатного члену суспільства, який має організаторські навички та проникнутий громадськими інститутами, умілого знавця, техника, агронома), структуру (господарча, будинкова, культурна, санітарна, шкільна, трудова комісії), форми організації навчання (лекції, практикуми, семінари) та методи навчання (активно-трудоий, екскурсійно-наочний, лабораторно-ланковий, демонстративні, словесні), особливості організації політично-просвітньої роботи (запровадження самоврядування, проведення дітьми доповідей, лекцій для селян, улаштування сільськогосподарських гуртків, професійних гуртків із вивчення ідеологічних, політичних питань, участь у роботі державних органів та організацій).

Ключові слова: *сільськогосподарська школа, соціальне виховання, діти, форми організації навчання, методи навчання, політично-просвітня робота.*

В статтє раскриваются предпосылки возникновения сельскохозяйственных школ: наличие большого количества беспризорных детей; введение системы социального воспитания; сложные социально-экономические условия развития государства и существования детских заведений. Охарактеризована деятельность сельскохозяйственной школы при Ахтырском детском городке, Богодуховской и Волчанской сельскохозяйственных школ: их цель (воспитание полезного, здорового, трудоспособного члена общества, который имеет организаторские навыки и проникнут общественными институтами, умелого знатока, техника, агронома), структуру (хозяйственная, домовая, культурная, санитарная, школьная, трудовая комиссии), формы организации обучения (лекции, практикумы, семинары) и методы обучения (активно-трудоий, экскурсионно-наглядный, лабораторно-звеньевой,

демонстративные, словесные), особенности организации политико-просветительской работы (введение самоуправления, проведение детьми докладов, лекций для крестьян, организация сельскохозяйственных кружков и профессиональных кружков по изучению идеологических и политических вопросов, участие в работе государственных органов и организаций).

Ключевые слова: сельскохозяйственная школа, социальное воспитание, дети, формы организации обучения, методы обучения, политико-просветительская работа.

This scientific work has revealed the reasons for emergence of agricultural schools: large number of homeless children; introduction of a system of social education, difficult social and economic conditions of state development and existence of childcare facilities. The activity of the agricultural school at Okhtyrka children's town, Bogodukhiv and Vovchansk agricultural schools has been characterized, namely: their purpose (education of helpful, healthy, active working society member who has managerial skills, cooperates with public institutions and who is a skilled expert, technician, agriculturist), structure (economic, sanitary, school, house, working and cultural commissions), organizational forms of education (lectures, practical works, seminars) and methods of education (active labour, excursion-visual, laboratory-sectional, demonstrative and verbal methods), the peculiarities of organization of political and educational work (introduction of self-government, children's giving talks and lectures for peasants, organizing agricultural groups and professional groups aimed at studying ideological and political issues, taking part in work of state authorities and organizations).

Keywords: agricultural schools, social education, children, organizational forms of training, methods of education, political and educational work, workshops.

Постановка проблеми. Характерними особливостями періоду 1920–1930 рр. було зростання кількості безпритульних дітей і складні соціально-економічні умови життя держави й існування дитячих закладів, що зумовлювалося безробіттям, низьким матеріальним рівнем життя багатьох сімей, недоступністю системи освіти для певної частини дітей, наслідками війни та економічної політики, соціально-психологічним кліматом перехідного періоду та ін. У надзвичайно складних умовах здійснювалися пошуки шляхів покращення стану безпритульних дітей, докладалися колосальні зусилля, аби покращити цю ситуацію.

З огляду на це, урядом було прийняте рішення про запровадження системи соціального виховання, яка мала на меті замінити сімейне виховання і здійснити «організацію» дитинства. Це відобразилось у зміні парадигми освіти (від дитини як центру педагогічного процесу освіта перейшла до висунення на передній план оточення), розвитку дитячого й молодіжного руху, активній роботі з організації дитячого дозвілля та значному поширенні державних дитячих закладів. Одними із таких закладів, що діяли в системі соціального виховання, були сільськогосподарські школи (агрошколи), які своєю діяльністю розв'язували низку проблем держави: надавали притулок бездоглядним дітям, забезпечували їх освітою та доглядом; сприяли поширенню комуністичної ідеології серед молодого покоління; зменшували державні витрати на забезпечення дітей (адже сільськогосподарські школи знаходилися переважно на самозабезпеченні).

Аналіз основних досліджень. Аналіз історичної та педагогічної літератури показав, що вченими досліджувалися певні аспекти організації та діяльності агрошкіл, а саме: загальна характеристика роботи агрошкіл представлена у працях К. Бруцкуса, С. Люблянаць, І. Шайкіна та ін.; історія розвитку сільськогосподарських навчальних закладів розкривається в роботах М. Дюбакової, З. Зябкіної, В. Лівшиць та ін.; історичний опис діяльності певних агрошкіл надається в дослідженнях Р. Зіязетдінова (агрошколи в Башкірській РСР), М. Книги (агрошколи в царській Росії), В. Фелькнера (агрошколи в Німеччині), В. Щукіна (єврейські агрошколи) та ін. Проте детально питання діяльності агрошкіл у системі соціального виховання СРСР протягом 1920–1930 рр. не розглядалось.

Отже, недостатнє вивчення проблеми діяльності сільськогосподарських шкіл у системі соціального виховання СРСР, а також наявність цікавого й ефективного досвіду організації дитинства (джерельною базою дослідження стали архівні матеріали Державного архіву Харківської області, а саме: фонд Р 858 – Харківська Окружна Інспектура Народної Освіти, три справи якого вперше вводяться до наукового обігу) зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – охарактеризувати діяльність сільськогосподарських шкіл протягом 1920–1930 рр., а саме: їхню мету, структуру, форми і методи навчання й виховання, особливості організації політично-просвітньої роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою агрошколи було виховання корисного, здорового, працездатного члена суспільства, який має організаторські навички і проникнутий громадськими інститутами, умілого знавця, техника, агронома [1].

До структури агрошколи входили різні комісії. Так, у сільськогосподарській школі при Охтирському дитячому містечку були такі комісії [1]:

- господарча (здійснювала облік обладнання будинку, меблі, речей, що знаходилися в дітей, керувала ремонтом, розподіляла дітей, які щойно прибули; організовувала роботу в їдальні; розподіляла навчальне обладнання між дітей, забезпечувала предметами прибирання та чищення приміщень школи й території);

- санітарна (стежила за гігієною колективу, чистотою приміщень, одягу, тіла, організовувала купання в лазні, стирку білизну, роботу перукаря, проведення всебічного медогляду лікарем, посиляла хворих дітей до лікарень);

- шкільна (готувала загальні збори, стежила за виконанням їхніх постанов, перевіряла роботу комісій, установлювала зміни чергових, впливала на успішність роботи дітей через організацію взаємодопомоги, складала характеристики на дітей, брала участь у роботі педагогічної ради);

- будинкова (відала організацією прийомом їжі й роботою в їдальні, освітлення й опалення, розподілом одягу, взуття й обладнання дітей);

- трудова (вела облік відвідування занять, практичних робіт; організовувала розподіл робочої сили за видами праці з урахуванням віку дітей та їхньої черги);

- культурна (займалася проведенням гурткової роботи в клубі в дитячому містечку, а також організацією всієї культурно-просвітньої роботи).

Керували комісіями голова і секретар. Причому ця структура зберігалась окремо в кожному будинку (хлопчиків і дівчат) та підпорядковувалася безпосередньо дитячому центральному виконавчому комітету. Один раз на місяць проводилися загальні збори, на яких затверджувалися звіти про роботу групових

комітетів, комісій, гуртків, обговорювалися загальні питання діяльності школи. Присутність усіх дітей була обов'язкова.

Господарства агрошкіл склалися з [1; 2; 3]:

1) землі: орна, городня, луки, парки, сади (так, при Охтирській агрошколі було 623 десятини землі, яка розподілялася таким чином: орна земля – 369 десятин, городня – 3, луки – 176, парк – 34, сад – 8, садиба – 10, погана – 19; при Богодухівській агрошколі було 367 десятин землі: подвір'я і необроблений вигін – 5 десятин, польова земля, що оброблялася, – 252, луки – 42, погана земля – 5, сади – 13, розплідник – 6, ліс – 22, ставок – 8, шляхи – 12; при Вовчанській агрошколі було 307,5 десятини землі). На полях саджали жито, просо, соняшник, пшеницю, картоплю, овес, буряк, кукурудзу, квасолю, горох, огірки, гарбузи, баклажани, цибулю, пастернак, моркву, капусту та ін. Окрім того, розвивалося садівництво: вирощували смородину, вишню, малину, яблука, груші та ін. У 1924 р. в Охтирській агрошколі урожай з 1 десятини землі склав: озима пшениця – 100 пудів, жито – 160, овес – 90, просо – 110, кукурудза – 198, картопля – 800, гарбуз – 2000, цукровий буряк – 170 берківців, кормовий буряк – 3000 пудів, соняшник – 92, сіно лугове – 180, сіно суданки – 400, сіно люцерни – 300, сіно вики – 180. За рік це господарство дало прибутку 22027 карбованців 72 копійки [1];

2) живого інвентарю (коні, лошата, робочі воли, бики-виробники, бички, дійні корови, кнури, свиноматки, поросята, кури, качки, індички, бджоли та ін.);

3) майстерень (столярна, слюсарна, кузня, млин та ін.). Вони працювали на обслуговування потреб і господарства агрошкіл, лише зрідка діти допомагали селянам. Учні залучалися до роботи, допомагаючи майстрам у щоденній роботі, проте брак інструментів і погане обладнання майстерень заважали перейти від випадкової роботи учнів у майстернях до планової, постійної [3];

4) інвентар (фургон, сінокосарки, снопов'язалки, різні плуги, борони, сіялки, трактор, молотарка парова, жатка та ін.).

Як правило, тривалість навчання в сільськогосподарських школах становила 3 роки (зазвичай приймали підлітків віком від 13 років). Навчальні плани агрошкіл містили загальноосвітні, загальнотехнічні і фахові дисципліни. Навчальний план

Вовчанської сільськогосподарської школи на 1924-1925 навчальний рік представлений у табл. 1.

У сільськогосподарських школах використовувалися такі форми навчання:

- лекції, під час яких пояснювалися загальні і принципові положення матеріалу, практичні моменти сільськогосподарської роботи, умови її здійснення;

- практикуми (включали вправи і практичні роботи на досвідних полях, у кабінетах (ентомології, рослинництва і насінництва, ботаніки, креслення), лабораторіях, парниках). Важке матеріальне становище шкільного господарства не надало можливості залучити учнів до цієї роботи в такому масштабі, як бажалося і було доцільним із методичної точки зору;

- семінари (найчастіше використовувалися при вивченні суспільствознавства й у клубній роботі).

Таблиця 1

Навчальний план Вовчанської сільськогосподарської
школи на 1924-1925 н.р.

Дисципліни	Підготовчий курс	I курс	II курс	Усього	Навчально-практичні заняття	Усього
1	2	3	4	5	6	7
ЗАГАЛЬНООСВІТНІ						
Українська мова	2	2	1	5		5
Російська мова	1	1	1	3		3
Суспільствознавство	2	2	2	6	6	12
Математика	5	3	3	11		11
Економічна географія	2	1		3		3
Гігієна та фізкультура		1		1	3	4
Графічна грамота	2			2	2	4
УСЬОГО	14	10	7	31	11	42

ЗАГАЛЬНОТЕХНІЧНІ						
Фізика з метеорологією	2	2	2	6	2	8
Хімія з мінералогією	2	3	2	7	3	10
Ботаніка з фітопатологією	2	2	1	5		5
Геодезія та креслення		1	1	2	6	8
Німецька мова	2	1	1	4		4
Зоологія з ентомологією	2	2	1	5	2	7
УСЬОГО	10	11	8	29	13	42
ФАХОВІ						
Рослинознавство з насінництвом		6	8	14	6	20
Зоотехніка		1	1	2	1	3
Сільськогосподарські машини та будинки			2	2	2	4

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Сільськогосподарська економія з організацією господарства			1	2	2	4
Кооперація та колективізація			1	1	1	2
УСЬОГО		7	13	20	12	32
РАЗОМ	24	28	28	80	36	116

Способи організації навчання: масова, групова (переважно ланкова), індивідуальна.

Серед методів навчання найпоширенішими були [1; 2; 3]:

- активно трудовий (учні набували знання під час своїх робіт і чергувань);

- екскурсійно-наочний (наприклад, уся група йшла до скотного подвір'я, поля, лука, саду, городу, заводу, сільськогосподарської комуни, сільськогосподарських товариств та інших місць і безпосередньо знайомилася з улаштуванням приміщень, якістю кормів, їх зберіганням, підготовкою ґрунту, перевіркою сіялок, посівом, зростанням, доглядом, збиранням сільськогосподарських рослин, переробкою сільськогосподарських продуктів на заводах, організацією сільськогосподарських колективів, їхньою роботою тощо);

- лабораторно-ланковий (матеріал з окремих питань і дисциплін пророблявся учнями самостійно в ланках, потім за вибором викладача один учень із ланки робив доповідь. Під час доповідей виявлялися помилки, які могли допустити учні ланки, уточнювалися деталі, розкривалися складні й незрозумілі моменти, робилися висновки з тим, аби всі учні курсу добре опанували цей матеріал. При цьому методі навчання діти забезпечувалися відповідною літературою або детально складеними запитаннями);

- демонстративні (збирання й розбирання машин, налагоджування їх для роботи, підготовка кормів, підрізання дерев та ін.);

- словесні (лекції, бесіди, діалоги, конспектування та ін.).

Перевірка знань проводилася шляхом словесних відповідей, письмових робіт, доповідей у школі, селах тощо.

Тривалість занять залежала від місцевих умов і можливостей агрошкіл. Так, в агрошколі при Охтирському дитячому містечку робота педагогічного персоналу з учнями велася безперервно (за винятком днів відпочинку і чергових перерв). У літній час учні займалися з педагогами по 2 години на день і працювали по господарству (2-4 години, залежно від віку). В інші періоди проводилися систематичні заняття всіма викладачами з усіх предметів.

Натомість у Вовчанській агрошколі протягом 1924-1925 н. р. навчання велося з перервами. Навчальних тижнів у I та II триместрах було 17. Узимку було 20 днів перерви занять. У III триместрі, окрім кабінетних та інших робіт, у серпні були організовані додаткові заняття з математики на всіх курсах протягом 2

тижнів; а на випускному курсі – також і вечірні лекції і бесіди (усього 16 годин), на яких були присутніми й учні інших курсів.

У час надзвичайних робіт (посів, молотьба) робота проводилася до 10 години вечора (згідно з добровільною постановою колективу дітей). Через брак часу навчатися доводилось у процесі підготовки та розробки матеріалу робіт: «...сама природа, поле та город при невеликих затратах на насіннєвий матеріал дають велику кількість предметів значної учбової вартості» [3, с. 39].

Політично-просвітня робота учнів полягала, по-перше, у тому, що при сільськогосподарських школах існувало самоврядування, що складалося з кількох представників від кожної групи, які й вели всю шкільну роботу в комісіях.

По-друге, для агітаційної пропаганди учні агрошкіл розбивалися на гуртки, які прикріплялися для роботи з окремими селянами. Так, учнями Охтирської сільськогосподарської школи самостійно були дані доповіді з питань: годування, утримання й догляду за сільськогосподарськими тваринами, кормодобування, вирощування молодняка, розведення і покращення місцевого тваринництва, значення тваринництва в сільському господарстві, молочного господарства і його значення, організації молочних товариств [1].

Вовчанська агрошкола для селян улаштовувала вистави і концерти в селах, передавала Сільськогосподарському товариству сортове насіння для поширення, надавала поради з ведення господарства (очистки зерна, боротьби зі шкідниками та ін.), організувала сільськогосподарські курси, гуртки. Так, протягом 1924-1925 н. р. у гуртках Вовчанської агрошколи було проведено 67 доповідей і бесід на сільськогосподарські теми. Складання плану робіт і надання інструкцій ішло від персоналу школи, який допомагав учням проводити поточну роботу в гуртках. Школа надавала гурткам насіння поліпшених сортів рослин для ознайомлення і поширення серед населення. Деякі гуртки отримували від сільрад незначні ділянки землі для проведення дослідів. Ставлення населення до агрокультурної роботи гуртків було дуже прихильним. Деякі села (зокрема, с. Байрак) навіть зверталися до школи з проханням провести доповіді та бесіди [3].

По-третє, співробітники й учні агрошкіл брали участь у роботі радянських установ, державних органів і організацій. Так, учні Вовчанської агрошколи співпрацювали з комітетами незаможних селян; представники школи брали участь у роботі Вовчанського районного виконкому, Вовчанського фабрично-заводського учнівства, Харківської сільськогосподарської досвідної станції, кооперативних установ та ін., нарадах, що проводилися цими установами, організації та проведенні сільськогосподарських виставок, конкурсах, заходах по боротьбі зі шкідниками та іншій роботі. Фахівці школи відвідували Харківську сільськогосподарську досвідну станцію, стежили за її поточними роботами, отримували інструкції і насіння. У свою чергу працівники станції брали участь у проведенні випускних іспитів і запрошували учнів на роботу до станції [3].

По-четверте, при агрошколах працювали професійні гуртки працівників і службовців, які спрямовували свою увагу на вивчення ідеологічних, політичних питань (історія професійного руху, революційний рух та ін.). Так, при Вовчанській агрошколі існував комсомольський клуб ім. Петровського, у якому протягом 1924-1925 рр. налічувалося 87 членів [3].

Серед труднощів сільськогосподарських шкіл були такі [1; 2; 3]: мала кількість навчальних посібників із фізики, анатомії та інших предметів; недостатня кількість загальної та спеціальної літератури в бібліотеках школи (цією літературою школа забезпечена на 60%; книги отримувалися від окружного відділу народної освіти, куплялися за власний рахунок), хімічних реактивів і посуду; велика відстань між ділянками агрошколи, що викликали багато накладних видатків на пересування інвентарю, продуктів та адміністративно-господарче управління; погане обладнання агрошкіл жилими помешканнями як для службовців, так і для вихованців.

Висновки. Таким чином, передумовами виникнення сільськогосподарських шкіл були: наявність великої кількості безпритульних дітей; упровадження системи соціального виховання; складні соціально-економічні умови розвитку держави й існування дитячих закладів. Метою агрошкіл було виховання

корисного, здорового, працездатного члена суспільства, умілого знавця, техника, агронома. До структури агрошкіл уходили різні комісії (господарча, будинкова, культурна, санітарна, шкільна, трудова). Формами організації навчання в агрошколах були лекції, практикуми і семінари, а методами навчання – активно-трудова, екскурсійно-наочна, лабораторно-ланкова, демонстративна, словесна. Організація політично-просвітньої роботи передбачала запровадження самоврядування учнів в агрошколах, проведення дітьми доповідей і лекцій для селян, улаштування для них сільськогосподарських гуртків, участь співробітників й учнів агрошкіл у роботі державних органів і організацій, роботу при агрошколах професійних гуртків з вивчення ідеологічних, політичних питань.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними вважаємо дослідження в деталях діяльності окремих агрошкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Харківської області (ДАХО). Фонд Р 858 – Харьковская Окружная Инспектура Народного Образования. 1923-1930 гг. Оп. 2, дело 18 – Материалы о деятельности сельскохозяйственной школы при Ахтырском детском городке. 1924-1926 гг. – 62 л.
2. ДАХО. Фонд Р 858. Оп. 2, дело 19 – Материалы о деятельности Богодуховской сельскохозяйственной школы. 1925-1926 гг. – 32 л.
3. ДАХО. Фонд Р 858. Оп. 2, дело 20 – Материалы о деятельности Волчанской сельскохозяйственной школы. 1924-1926 г. – 47 л.